

Tartu Ülikool
Psühholoogia Instituut

Alice Rimmel

KODUSTE SUHETE JA VÄÄRTUSTE SEOS TEISMELISTE POPULAARSUSEGA
KLASSIKAASLASTE HULGAS

Uurimistöo

Juhendajad: Tiia Tulviste, Anni Tamm

Läbiv pealkiri: teismeliste suhted ja väärtused

Tartu 2016

Kokkuvõte

Koduste suhete ja väärtuste seos teismeliste populaarsusega klassikaaslaste hulgas

Käesolevas töös uuriti tajutud ema- ja isapoolse aktsepteerituse ning teismeliste autonoomsuse ja seotuse väärtustamise seoseid nende populaarsusega klassikaaslaste seas. Võrreldi kahte vanusegruppi (4.-5. klass ja 8.-9. klass) ning poisse ja tüdrukuid. 137 teismelist täitsid aktsepteerituse-tõrjutuse küsimustiku PARQ/Kontroll lühiversiooni, autonoomsuse-seotuse küsimustiku ning sotsiomeetria ülesande. Uurimistöö tulemustest selgus, et kõige paremini ennustab teismeliste populaarsust see, kui oluliseks peetakse autonoomsust. Poiste puhul ennustab populaarsust tajutud emapoolne aktsepteeritus ning noorematel teismelistel lisaks sellele veel ka tajutud emapoolne kontrollitase ja autonoomsuse väärtustamine. Vanemate teismeliste ja tüdrukute populaarsuse ennustajatena olulisi tegureid ei tuvastatud. Töös arutletakse vanusegruppide vahelise erinevuse üle suhetes vanemate ja sõpradega. Uurimistöö tulemused täiendavad varasemaid teadmisi teismeliste suhete kohta, näidates, et soe ja toetav suhe emaga on oluline poiste ja nooremate teismeliste läbisaamises eakaaslastega.

Märksõnad: teismeiga, vanema-lapse suhe, populaarsus, autonoomsus, seotus, väärtused

Abstract

Parent-child relationship and adolescents' value associations with adolescents' popularity amongst the classmates

The present study examined perceived mothers' and fathers' acceptance and adolescents' autonomy-relatedness values and their links to popularity amongst their classmates. Differences between two age groups (4th-5th grade and 8th-9th grade) and between boys and girls were examined. 137 adolescents completed acceptance-rejection questionnaire PARQ/Control, autonomy-relatedness questionnaire, and sociometry task. The study revealed the best factor to predict adolescents' popularity to be valuing autonomy. For boys, popularity was predicted by perceived mothers' acceptance and for younger adolescents additionally by perceived mothers' control and valuing autonomy. Significant popularity predictors for older adolescents' and girls' were not found. The current study elaborates on differences in relationships with parents and friends due to age groups. The results from the present study supplement to the previous knowledge about adolescents' relationships, showing the importance of supportive relationship with mother in the relationship with peers, especially for boys and younger adolescents.

Keywords: adolescence, parent-child relationship, popularity, autonomy, relatedness, values

Sissejuhatus

Inimene on sotsiaalne olend. Igapäevaselt ollakse kontaktis teiste indiviididega, mistõttu on inimsuhted ja teistega hästi läbi saamine väga oluliseks kujunenud. Kõige tähtsamateks on lapse jaoks sünnist alates vanemad, kes tema eest hoolitsevad ning turvalist keskkonda kasvamiseks ja arenemiseks pakuvad. Seeläbi kujuneb vanema ja lapse vahel välja seotus, mis on oluline lapse hilisemal sotsialiseerimisel (Hetherington & Parker, 1976). Lapse toimetulek sotsiaalses maailmas tuleneb suuresti kogemustest, mis on saadud lähedastest suhetest (Hartup, 1989). Samuti kasutab laps hooldajaga saadud esmaseid kogemusi näitena, kuidas suhelda teistega (Slater & Bremner, 2004). Oluline on uurida vanematepoolse kohtlemise mõju, kuna on leitud, et näiteks need, kes kogesid varajases lapsepõlves rohkem emapoolset sensitiivsust, kohtlesid enda lapsi täiskasvanuna sarnaselt (Raby jt, 2015). Seega algab vanemate mõju laste suhetele väga varakult, juba enne seda, kui lapsed eakaaslastega suhtlema hakkavad (Harwood, Miller, & Vasta, 2008).

Perekond ja eakaaslaste grupp on kaks kõige olulisemat mikrosüsteemi, milles lapse areng toimub (Harwood jt, 2008). Teismeeas muutuvad suhted eakaaslastega väga oluliseks, mistõttu vanematepoolne mõju teismelisele vanuse kasvades väheneb, samas kui sõprade mõju suureneb (De Goede, Branje, Delsing, & Meeus 2009a).

Teismeiga on muuhulgas aeg, mil muutuvad oluliseks identiteediga seonduvad küsimused, proovitakse olla iseseisvamad ning vanematest vähem sõltuvad. Seetõttu on oluline uurida ka teismeliste väärtuseid (nagu autonoomsus ja seotus) ning nende võimalikke seoseid populaarsusega.

Vanematepoolne kohtlemine

Vanemate kasvatusväärtused kujunevad sotsiaal-kultuuriliste väärtuste, normide ja elustiili põhjal (Kagicibasi, 2013). Suhe vanematega mõjutab oluliselt laste emotsionaalset ja sotsiaalset arengut ning suheldes oma vanematega omandavad lapsed vajalikud teadmised ja teatud käitumismustrid, mida edaspidises elus teistega suheldes kasutavad (Hartup, 1989).

Mitmed uurimused näitavad, et mõlemad vanemad on olulised laste sotsialiseerimisprotsessis ning see, kuidas nad lapsi kohtlevad, mõjutab laste psühholoogilist ja sotsiaalset kohanemist (Lila, Garcia, & Garcia, 2007; McDowell & Parke, 2009). McDowell ja Parke (2009) leidsid, et lapsi, kellel olid head suhted nii ema kui isaga, hinnati sotsiaalselt pädevamaks.

On leitud, et lapsed, kelle vanemad on soojad ja toetavad, on kaaslaste poolt enam aktsepteeritud, samas kui lapsed vähem toetavast perekeskonnast (nt vaenulikud suhted, madal vanemlik seotus) käituvad probleemset ning kogevad enam üksildust ja kaaslaste poolset tõrjutust (Ehrlich, Dykas, & Cassidy, 2012). Autoritaarse kasvatustüüliga vanemate lapsed on leitud olevat enam tõrjutud, samas kui autoriteetne kasvatustüüp on positiivselt seotud laste populaarsusega (Attili, Vermigli, & Roazzi, 2010; Deković & Janssens, 1992). Veel on leitud, et teismeliste depressiivsus on madal, kui vanematepoolne toetus on suurem (Sentse & Laird, 2010) ning mida enam laps tunneb, et võib vanemaid usaldada, seda paremana tajub ta enda sõprussuhetekvaliteeti (Gallagher, Huth-Bocks, & Schmitt, 2015). Eesti teismeliste puhul on leitud, et isa puudumine perest on seotud teismeliste kõrgema depressiivsuse ja ärevusega (Roosna, 2013). Lisaks, kui poisid tajusid madalat isapoolset soojust, esines neil kõrgem depressiivsus. Ka Tulviste ja Rohneri (2010) uurimusest tulid esile soolised erinevused Eesti teismeliste seas: kui tüdrukute psühholoogilise heaolu ennustajaks oli nii tajutud ema- kui isapoolne aktsepteeritus, siis poiste psühholoogilise heaolu ennustajana leiti olevat vaid tajutud emapoolne aktsepteeritus (Tulviste & Rohner, 2010). Kui Chen, Liu ja Li (2000) uuringu tulemustes selgus, et just isapoolne soojus on heaks sotsiaalse kohanemise ja kaaslaste poolse sotsiaalse kompetentsuse hinnangu ennustajaks, siis Eesti teismeliste puhul leiti vastupidiselt, et vaid ema-lapse suhe on positiivselt seotud teismeliste kaaslaste poolse aktsepteeritusega (Tamm, Kasearu, & Tulviste, 2014; Tulviste, 2012) ning isa-lapse suhte läheduse vähenedes kasvab populaarsus (Tamm jt, 2014, Tamm, Kasearu, Tulviste, & Trommsdorff, 2016).

Veel on leitud laste arengus olulisena vanematepoolne sensitiivsus ehk see, mil määral saadakse aru lapse vajadustest ning neid ka sobival viisil rahuldada. Ema on leitud olevat sensitiivsem ja vähem pealetükkivam kui isa (Hallers-Haalboom jt, 2014). Varajane emapoolne sensitiivsus on seotud nii hilisema kompetentsusega suhtluses eakaaslastega kui ka romantiliste suhete loomisega varajases täiskasvanueas (Raby jt, 2015). Lisaks on leitud varajane emapoolne sensitiivsus olevat seotud lapse prosotsiaalse käitumisega (Newton, Laible, Carlo, Steele, & McGinley 2014), mis omakorda on positiivselt seotud sõprussuhete kvaliteedi ning eakaaslastepoolse aktsepteeritusega (Clark & Ladd, 2000). Brown, Mangelsdorf ja Neff (2012) näitasid, et isa-lapse seotuse suhe on suhteliselt stabiilne ning isade sensitiivsus ja lastega tegelemise määr ennustavad laste turvalist seotust isaga. Kui lapsed tajuvad isaga turvalist seotust, toetatakse talle stressirohketel aegadel enam ja temaga suheldakse rohkem avatult (Verschueren & Marcoen, 2002). Kui aga lastele tundub, et isad ei pinguta piisavalt, takistab see isa ja lapse suhtes läheduse teket, mistõttu tunnevad lapsed

pettumust ja ärevust (Nixon, Greene, & Hogan, 2012) ning mida vähem tegelevad isad enda lastega, seda rohkem on leitud lastel olevat eksternaliseeritud ja internaliseeritud probleeme (Jia, Kotila, & Schoppe-Sullivan, 2012). Sellest on järeldatud, et isa kaasalöömine mängudes vähendab lapse probleemset käitumist, aidates kaasa lapse sotsiaalsele kompetentsusele ning seda eriti juhul, kui vanematel on toetav ja ühine kasvatusstiil. Kui McDowell ja Parke (2009) leidsid, et lapsi, kelle isad nendega rohkem tegelevad, hindavad õpetajad ja eakaaslased sotsiaalselt kompetentsemaks ning üleüldse positiivsemalt, siis Huerta ja teised (2013) uurimusest selgus, et tähtis pole mitte isa ja lapse vahelise suhtluse sagedus, vaid selle kvaliteet.

Lisaks on laste populaarsuse ennustajaks leitud olevat vanematepoolne kontrollitase-mida madalam kontrollitase, seda populaarsemad on lapsed (Attili jt, 2010). Tulviste, Mizera, De Geer ja Tryggvason (2003) on näidanud, et Eesti emad on oma laste käitumise suhtes üsna kontrollivad (võrdluses Rootsi ja Soome emadega ning Rootsis elavate Eesti ja Soome emadega).

McDowell ja Parke (2009) märkisid enda uurimuses, et vanema ja lapse vahelise suhte uurimine on oluline just varases teismeeas (4.-5. klass), sest siis toimub oluline muutus teismeliste suhetes. Nimelt, kui varasemalt oli lapse elus domineerivaks vanema-lapse vaheline suhe, siis edaspidi muutuvad üha olulisemaks suhted sõpradega. Tamm ja teised (2014) uuringus arvati, et nii ema kui isa võivad mõjutada teismeliste suhteid sõpradega, kuid seda erinevates arengustaadiumites. Näiteks leiti Furman ja Buhrmester (1992) uuringus, et kui nooremad teismelised (4. klass) otsivad tuge kõige enam vanematelt, siis vanemad teismelised (10. klass) toetuvad kõige rohkem sõpradele. Lisaks on välja toodud, et suhe ema-lapse ja isa-lapse vahel on erinev nii keskmises lapseeas kui teismeeas- isad veedavad lastega vähem aega ning koos veedetud aeg on teistsugune (Collins & Russel, 1991). Näiteks, kui isa võtab lapse enamasti sülle selleks, et temaga mängida, siis ema selleks, et tema eest hoolitseda või ebasobivatest tegevustest ja olukordadest eemale hoida (Wicks-Nelson, Kail, & Liebert, 1986).

Gallagher ja teised (2015) leidsid, et last mõjutab ka vanemate vaheline suhtekvaliteet. See oli olulises positiivses seoses viienda klassi laste sotsiaal-emotsionaalsete oskustega, mis näitab, et partnerite omavaheline läbisaamine võib oluliselt mõjutada lapse suhtekvaliteeti eakaaslastega. Vanemate koostöö lapse kasvatamisel on oluline ka laste prosotsiaalses arengus (Scrimgeour, Blandon, Stifter, & Buss, 2013).

Suhted eakaaslastega

Suhtlusele eakaaslastega kulub laste päevast väga suur ja oluline osa, mis peale rõõmu ning ajaveetmise pakkumise, mõjutab ka laste käitumist ja arengut (Harwood jt, 2008). Hartupi (1989) sõnul omandatakse suheldes eakaaslastega teadmised ja oskused koostööst ning võrdsusest.

Eesti teismeliste hulgas on leitud eakaaslaste poolne aktsepteeritus olevat seotud emalapse suhtega, perekonnastruktuuriga, laste arvuga peres, lapse kiindumusstiiliga, vähese konfliktisusega suhetes vanematega (Tamm jt, 2014) ning isapoolse tunnustusega (Tamm jt, 2016). Veel on heaks populaarsuse ennustajaks leitud olevat ekstravertsus (Lubber, Vand Der Werf, Kuyper, & Offringa, 2006) ja atraktiivsus (Rosen & Underwood, 2010), tüdrukute puhul kõrgem empaatilisus ja optimism ning poiste puhul madalam empaatilisus ning ärevusetase (Oberle, Schonert-Reichl, & Thomson, 2010).

Ollendick, Weist, Borden ja Greene (1992) uurisid longituudseltsotsiomeetrilise staatuse ja akadeemilise edukuse, sotsiaalse käitumise ning psühholoogilise kohanemise vahelisi seoseid neljandas ja üheksandas klassis. Populaarsed lapsed said viie aasta möödudes paremaid hindeid kui tõrjutud teismelised ja nende käitumist tajuti meeldivamana. Tõrjutud lastel leiti olevat kehvem pikaajaline kohastumus kui populaarsetel ja keskmise populaarsuseskoori saanud lastel, neid peeti agressiivsemateks ning nende seas esines enam keelatud ainete tarvitamist. Allen, Marsh, Porter, McFarland ja McElhaney (2005) leidsid, et populaarsus on seotud kõrgema taseme eneseteadvuse arenguga, turvalise seotusega (nii ema kui isaga) ning paremate suhetega nii sõprade kui emaga. Attili ja teised (2010) töid välja, et võrdluses tõrjutud lastega, on populaarsed lapsed prosotsiaalsemad ning vähem agressiivsed.

Teismeeas on arenguliseks ülesandeks identiteediküsimuste lahendamine ning suhtlemine eakaaslastega võib tugevalt mõjutada teismelise nägemust enesest, sealhulgas enesekontseptsiooni arengut ja enesekindlust ning kehvad sõprussuhted varajases eas võivad suurendada probleemide tekkimise riski nooruki- ja täiskasvanueas (Ladd, 2005). Näiteks on leitud, et eakaaslaste poolt vähem populaarseteks peetud tüdrukutel on madalam enesehinnang, rohkem depressiivseid ja üksilduse tundeid (Gommans, 2010). Poiste puhul leiti vastupidiselt, et need, keda hinnati populaarsemateks, tundsid rohkem üksildust.

Schwarz ja teised (2012) uurisid eri kultuure ning leidsid, et tajutud head suhted nii vanema ja lapse vahel kui ka eakaaslastega olid positiivselt seotud teismeliste eluga rahuloluga sõltumata kultuurist. Seega, vanemad võivad omada suuremat rolli küll nooremate

laste arengus ning sõbrad teismeeas, kuid siiski on head suhted nii vanemate kui sõpradega teismeliste elus olulised.

Sotsiomeetria

Väga laialdaselt on kasutusel eakaaslastepoolse aktsepteerituse mõõtmisel sotsiomeetria test (nt Clark & Ladd, 2000; Deković & Janssens, 1992; Gommans, 2010; McDowell & Parke, 2009, Ollendick jt, 1992;), kus palutakse lastel nomineerida teatud arv klassikaaslast, et saada iga teismelise kohta populaarsuse skoor, mille alusel määratakse tema sotsiaalne staatus. See on leitud korreleeruvat õpetajate hinnanguga õpilaste populaarsusele, nende sotsiaalsele kompetentsusele ning ka otsese vaatluse läbi täheldatud laste sotsiaalsete interaktsioonidega (Harwood, Miller, & Vasta, 2008). Ialango, Vagen-Kieman ja Kellam (1998) leidsid, et nominatsiooni teel saadud tulemused esimeses klassis ennustasid edaspidist käitumist ja kohanemist varajases teismeeas. Dodge (1983) leidis vaatluse teel, et poiste esmased interaktsioonid üksteisega ennustasid nende sotsiaalset staatust ning aja jooksul arenesid välja teatud sotsiaalsele staatuse grupile omased käitumismustrid.

Autonoomsuse ja seotuse väärtustamine

Kui varases lapseas on eriti olulised laste sotsialiseerimisel vanemad (Hartup, 1989), siis vanemaks saades lisanduvad veel mitmed tegurid, mis teismeliste eakaaslastepoolset aktsepteeritust võivad mõjutavad. Autonoomsus ja seotus on baasilised inimvajadused (Kagitcibasi, 2013; Keller, 2016), mis võivad eri kultuurides omandada erisuguse tähenduse, kuid on siiski võrdselt olulised (Keller, 2016). Autonoomsust peetakse tähtsamaks individualistlikes lääne ühiskondades ning seotust (suhteid teistega) peetakse oluliseks ühiskondades, kus see on vajalik perekonna toimetuleku seisukohalt (Kagitcibasi, 2005, Kagitcibasi, 2013). Kagitcibasi (2005, 2013) toob välja ka kolmanda psühholoogilise vastastikuse sõltuvuse mudeli, milles perekond väärtustab nii seotust kui autonoomsust.

Käesolev uurimistöo uurib peale tajutud vanematepoolse kohtlemise ka teismeliste autonoomsuse ja seotuse väärtustamise seoseid populaarsusega klassikaaslaste seas. Varasemalt on leitud, et teismeliste väärtused on seotud nende psühholoogilise heaoluga: mida vähem nad väärtustasid autonoomsust, seda rohkem esines depressiooni ja üksildust ning mida vähem väärtustati seotust, seda enam esines teismelistel probleemset käitumist, stressi, depressiooni ja üksildust (Inguglia, Ingoglia, Liga, Lo Coco, & Lo Cricchio, 2015). Tamm ja teised (2016) on lisaks leidnud, et Eesti teismeliste individualistlikud väärtused on

positiivselt seotud eakaaslastepoolse aktsepteeritusega ning kollektivistlikud väärtused pigem seotud vanema ja lapse vahelise suhte kvaliteediga (nii ema kui isaga). Lisaks arvasid nad, et kui individualistlikud väärtused võiksid soodustada positiivseid suhteid eakaaslastega ning kollektivistlikud väärtuseid positiivseid suhteid vanematega, siis teismeaastates võib olla väljendunud eripära, et mõlemaid väärtuseid peetakse olulisteks. Tulviste, Mizera ja De Geer (2012) on leidnud, et Eesti emad keskenduvad laste sotsialiseerimisel nii suhetele kui autonoomsusele.

Töö eesmärk ja hüpoteesid

Palju on uuritud vanemapoolse kohtlemise mõju laste ning teismeliste akadeemilisele edukusele ja käitumisele. Käesolev uurimistöö keskendub veidi vähem tähelepanu saanud aspektile - teismelise populaarsust mõjutavatele teguritele. Nimelt, millised seosed esinevad tajutud isa- ja emapoolse aktsepteerituse, autonoomsuse ja seotuse väärtustamise ning teismeliste populaarsuse vahel klassikaaslaste seas. Kui eelnevad uurimistööd on paljuski keskendunud ema-lapse suhetele ning leidnud seoseid laste arenguliste tulemustega, siis käesoleva uurimuse panus seisneb nii ema-lapse kui ka isa-lapse suhte uurimises.

Käesoleva uurimistöö uudsuseks on, et uuritakse ka teismeliste väärtushinnanguid ning nende seoseid teismeliste populaarsusega. Kuna suhteid võidakse erinevas vanuses tajuda erinevalt ning samuti võivad vanusega muutuda väärtushinnangud, uurin, kas esineb erinevusi kahe vanusegrupi vahel - 10-12aastased (4.-5. klass) ja 14-17aastased (8.-9. klass). Väärtused ja seosed suhete vahel võivad erineda ka poistel ja tüdrukutel, mistõttu pöoran tähelepanu võimalikele sooliste erinevustele.

Eelnevatest uurimistulemustest ja uurimistöö eesmärkidest lähtuvalt püstitatud hüpoteesid:

- 1) Mida enam tajub teismeline vanematepoolset aktsepteeritust, seda populaarsem on ta klassikaaslaste seas;
- 2) Mida enam väärtustab teismeline nii autonoomsust kui seotust vanematega, seda populaarsem on ta klassikaaslaste seas;
- 3) Kui nooremas teismeeas on olulisem suhe vanematega, siis vanemas teismeeas muutuvad teismelise jaoks olulisemaks suhted eakaaslastega.

Meetod

Valim

Antud uurimistöö andmed kogusin ETF projekti „Lapse kohanemine muutuva ühiskonnaga“ raames (TÜ inimuuringute eetika komitee luba 198T-9, 22.11.2010). Valimis oli 137 teismelist vanuses 10-17 ($M = 12,54$ aastat, $SD = 2,21$), kellest 77 (56,2%) olid tüdrukud ja 60 (43,8%) poisid. Uurimuses osalesid 4-5.klasside õpilased (edaspidi nooremad teismelised) ning 8-9.klasside õpilased (edaspidi vanemad teismelised). Nooremas vanusegrupis oli teismelisi 82 ($M = 10,8$ aastat, $SD = 0,62$) ning vanemas vanusegrupis 55 ($M = 15,09$ aastat, $SD = 0,65$). Andmed kogusin kuuest Eesti koolist (Tallinnast 2, Tartust 3, Elvast 1 kool) ja kokku kaheksast erinevast klassist.

Kõigil uurimuses osalenud teismelistel oli olemas ema, kuid isa puudus üheksal (6,6%). Isa kohta käiva küsimustiku lahtrid jätsid täitmata neist kolm, ülejäänud kuus noort täitsid isa kohta käiva küsimustiku vanaisa või onu kohta, kuna need asendasid nende elus isa figure.

Protseduur

Uurimuses osalesid vaid need õpilased, kelle vanemad selleks eelnevalt kirjaliku nõusoleku andsid. Õpilased, kes olid saanud vanematepoolse nõusoleku, paigutati klassis eraldi istuma. Protseduuri vajalikkus seisnes selles, et küsimustikke täitvad õpilased teaksid, kes klassikaaslastest samuti küsimustikke täidavad (vajalik allpool kirjeldatud sotsiomeetria ülesande jaoks). Õpilastele seletati, mis on nende ülesanne ning kuidas küsimustikke täita. Lisaks rõhutati, et nende vastuseid ei näe keegi peale uurimuse läbiviija ning küsimuste tekkimise korral paluti õpilasetl tõsta käsi, et uurimuse läbiviija saaks neile vastata.

Teismelised täitsid küsimustikke 45-minutilise kooli tunni jooksul. Juhul, kui klassist täitsid küsimustikke umbes pooled, jäi klassijuhataja klassi ning tegeles teiste õpilastega (jätkas tunniga). Kui küsimustikke täitis enamik õpilastest, said need üksikud, kes küsimustikke ei täitnud endale individuaalse ülesande, mida vaikselt täideti.

Mõõtevahendid

Antud uurimuses kasutati kahte küsimustikku, sotsiomeetria ülesannet ning valikvastustega küsimusi. Lisaks paluti kirjutada enda nimi, sugu, vanus ja klass. Õpilase

nime kirjutamise vajalikkus seisnes selles, et saaks sotsiomeetria ülesande tulemused viia kokku õpilase enda küsimustikes antud vastustega.

Autonoomia-Seotuse Küsimustik (*Autonomy-Relatedness Questionnaire*, H. Keller jt., 2006). Selleks, et hinnata, kuivõrd väärtustavad teismelised autonoomiat ja seotust, paluti neil täita 18 enesekohasest väitest koosneva küsimustiku eestikeelne versioon (Tõugu, Tulviste, Schröder, Keller, & De Geer, 2011). Selles esitati 9 autonoomiat väljendavat (näiteks „Oma arvamusele tuleb kindlaks jääda ka siis, kui teised seda ei jaga,“) ning 9 seotuse väljendavat väidet (näiteks „Oma vanemate arvamus peaks igäühele oluline olema“) ning õpilased pidid väite tõesust enda puhul hindama 4-pallisel Likerti skaalal (1- „üldse mitte“ kuni 4- „täielikult“). Skaala siserelevants kasutades Cronbach'i Alfa oli autonoomia alaskaalal $\alpha = .67$ ja seotuse alaskaalal $\alpha = .81$. Mida kõrgem skoor saadi, seda kõrgemalt autonoomiat või seotust väärtustati.

Vanemate Heakskiidu-Tõrjumise Küsimustiku lühendatud versioon (*Parental Acceptance-Rejection Questionnaire ehk PARQ*). Tajutud vanematepoolse aktsepteerituse hindamiseks kasutati 29 enesekohasest väitest koosnevat küsimustikku, mille on koostanud Ronald P. Rohner (2005) ning eesti keelde tõlkinud Tiia Tulviste ning kasutatud Tulviste & Rohner uurimuses (2010). Teismeliste esitati identsed väited nii ema kui isa käitumiste kohta. Küsimustikul oli viis alaskaalat: soojuse/kiindumuse alaskaalal (emapoolsel siserelevants $\alpha = 0,83$, isapoolsel $\alpha = 0,96$) on 8 väidet, näiteks: „Teeb mulle lihtsaks rääkida talle sellest, mis on minu jaoks oluline“, vaenulikkuse/agressiivsuse alaskaalal (emapoolsel $\alpha = 0,79$, isapoolsel $\alpha = 0,96$) 6 väidet, näiteks: „Ütleb mulle tihti halvasti“, ükskõiksuse/hoolimatuse alaskaalal (emapoolsel $\alpha = 0,42$, isapoolsel $\alpha = 0,78$) 6 väidet, näiteks: „Ei pööra mulle tähelepanu“, tajutud tõrjutuse alaskaalal (emapoolsel $\alpha = 0,83$, isapoolsel $\alpha = 0,94$) 4 väidet, näiteks: „Tundub, et ma ei meeldi talle“ ja kontrolli alaskaalal (emapoolsel $\alpha = 0,4$, isapoolsel $\alpha = 0,75$) 5 väidet, näiteks: „Nõuab, et teeksin täpselt nii, nagu kästakse“. Vanemapoolse aktsepteerituse-tõrjutuse koguskoor koosneb neljast esimesest alaskaalast, viiendat (kontrolli) alaskaalat vaadeldakse eraldiseisvana. Iga väidet hinnati 4-pallisel Likerti skaalal („Kehtib peaaegu alati“ kuni „Ei kehti peaaegu kunagi“). Mis puutub tajutud tõrjutusse, siis selle puhul paistab väliselt olevat lapse ja vanema suhe korras, kuid tegelikkuses laps tunnetab, et teda ei taheta. Kui teismelisel puudus ema, paluti tal vastavasse kohta kirjutada enda naissoost hooldaja (näiteks kasuema, vanaema) ning kui teismelisel puudus isa, paluti tal kirjutada enda meessoost hooldaja (näiteks kasuisa, vanaisa), ja seejärel küsimustik nende kohta täita. Mida kõrgem skoor, seda tugevamalt tajuti vanemapoolset

aktsepteeritust ning mida madalam skoor, seda rohkem tajuti vanemapoolset tõrjutust. Nii ema kui isa versiooni puhul olid skoorid keskmisest kõrgemad, mis tähendab, et vanemad on pigem aktsepteerivad ning seetõttu kasutatakse edaspidises töös väljendeid „tajutud emapoolne aktsepteeritus“ ja „tajutud isapoolne aktsepteeritus“. Viiendat alaskaalat vaadeldakse eraldiseisvana ning kasutatakse väljendit „tajutud vanemapoolne kontrollitase“ ning mida madalam on skoor, seda enam tajub teismeline vanemapoolset kontrolli (skoor 5-7 range, 8-10 tugev, 11-15 mõõdukas, 16-20 lõtv kontroll).

Teismeliste populaarsus klassikaaslaste seas. Selleks, et uurida teismeliste populaarsust, kasutati klassisisest nomineerimist. Teismelistel paluti valida klassikaaslaste seast 3 õpilast, kelle nad kutsuksid enda sünnipäevale ning 3 õpilast, kelle valiksid klassiga matkal olles enda gruppi (vt *lisa 1*). Nomineerimise tingimuseks oli, et valida peab klassikaaslaseid, kes on koolis ning samuti seda küsimustikku täidavad. Kui tavaliselt lastakse sotsiomeetria ülesannetes valida 3 õpilast, kellega meeldib suhelda ning 3 õpilast, kellega suhelda pigem ei sooviks, siis selleks, et vältida klassisisest negatiivset õhkkonda pärast ülesande täitmist, otsustati kasutada vaid positiivset nomineerimist. Kui esimene nominatsiooni ülesanne annab õpilasele loa jätta nomineerimata (on võimalus kutsuda klassist õpilasi sünnipäevale, kuid ei pea), siis teine nominatsioon on kohustuslik (peab moodustama neljased grupid ning seega peab klassikaaslasi nomineerima). Saadud nominatsiooni skoorid standardiseeriti klasside siseselt. Mida kõrgem skoor saadi, seda populaarsem klassikaaslaste seas oldi, mistõttu kasutatakse edaspidi väljendit „populaarsuse skoor“.

Kellele räägitakse enda murest ja heast uudisest esimesena. Selleks, et teada saada, kellele räägivad teismelised tavaliselt esimesena oma murest ning kellele heast uudisest, paluti valida neil mõlema küsimuse puhul vastusevariantidest (emale, isale, sõbrale, muukellele?) üks (vt *lisa 1*).

Andmeanalüüs

Andmed koguti paber kandjal ning sisestati seejärel andmete analüüsiks programmi IBM SPSS Statistics 20. Andmeanalüüsis kasutati kirjeldavaid statistikuid, seoste uurimiseks korrelatsioonianalüüsi (Pearsoni korrelatsioonikordajat) ning soo ja vanusegruppide vahelise erinevuse võrdlemiseks sõltumatut t-testi. Lineaarne regressioonianalüüs viidi läbi leidmaks populaarsuse skoori ennustavaid muutujaid. Hii-ruut oli kasutusel selleks, et vaadelda vanusegruppide vahelisi kategooriliste muutujate erinevusi.

Tulemused**Suhted eakaaslaste ja vanematega**

Vanusegruppide ja soopõhised keskmised skoorid on välja toodud tabelis 1. Saadud nominatsiooni skoorid ($min= 0$, $max= 18$, $M=5,47$, $SD= 3,3$) standardiseeriti klasside siseselt ning saadud tulemused varieerusid -2,24 kuni 2,79 ($M= .00$, $SD= 0,97$).

Tabel 1. *Uuritavate tunnuste kirjeldavad statistikud*

Muutujad	Nooremad		Vanemad		Tüdrukud		Poisid	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Vanus	10,8	0,62	15,1	0,65	12,7	2,2	12,5	2,2
Seotus	3,35	0,37	2,84	0,56	3,1	0,5	3,18	0,5
Autonoomsus	3,3	0,36	3,43	0,34	3,43	0,3	3,3	0,4
Populaarsus	5,33	3,55	5,47	3,3	5,44	3,2	5,32	3,76
Aksepteeritus								
Emapoolne	86,9	8,2	80,5	11,5	84,8	9,3	83,8	11,15
Isapoolne	84,8	12,2	79,8	11,9	82,6	12,3	83,03	12,4
Kontrollitase								
Emapoolne	12,1	2,09	11,8	3,2	12,4	2,6	11,4	2,5
Isapoolne	12,2	2,66	12,3	3,6	12,5	3,3	11,8	2,7

Märkus: *M* = keskmine, *SD* = standardhälve

Kellele räägitakse esimesena heast uudisest ja murest

Kahe vanusegrupi poolt antud vastused on toodud tabelis 2. Esines oluline erinevus selles, kellele räägivad murest esimesena nooremad teismelised ning kellele vanemad teismelised ($\chi^2(3) = 35,9$, $p < .001$) ning samuti selles, kellele räägitakse esimesena heast uudisest ($\chi^2(3) = 8,9$, $p = .03$). Kui nooremad teismelised räägivad nii murest kui heast uudisest esimesena emale, siis vanemad teismelised räägivad esimesena pigem sõpradele. Isale räägivad heast uudisest ja murest pigem nooremad kui vanemad teismelised, kuid hea uudise puhul räägitakse siiski rohkem sõpradele kui isale. Vanemad teismelised valisid rohkem vastusevarianti, et murest ja heast uudisest räägitakse „kellelegi muule- kellele?“.

Kellegi muu all nimetasid nooremad teismelised näiteks vanavanemaid, venda ja õde, samas kui vanemad teismelised nimetasid aga poiss- või tüdruksõpra.

Tabel 2. Kellele räägitakse esimesena heast uudisest ja murest

Vanusegrupp	Emale (%)	Isale (%)	Sõbrale (%)	Muu (%)
Hea uudis				
Nooremad	56	16	26	2
Vanemad	38	9	46	7
Mure				
Nooremad	71	17	7	5
Vanemad	31	11	51	7

Märkus: andmed on esitatud protsentuaalselt ning vanusegruppide jaotuses

Autonoomsuse ja seotuse väärtustamine

Autonoomsus keskmiseks skooriks 3,4 ($min = 1,89$, $max = 4$, $SD = 0,35$) ning seotuse keskmiseks skooriks 3,14 ($min = 1,11$, $max = 4$, $SD = 0,52$). Autonoomsuse ja seotuse väärtustamise keskmised skoorid vanusegruppide ja soo lõikes on toodud tabelis 1. Tulemused näitasid, et kui nooremad teismelised väärtustasid autonoomsust ($M = 3,33$, $SD = 0,36$) ja seotust ($M = 3,34$, $SD = 0,37$) sama palju, siis vanemad teismelised väärtustasid autonoomsust ($M = 3,43$, $SD = 0,34$) enam kui seotust vanematega ($M = 2,84$, $SD = 0,56$). Sõltumatu t-test näitas, et erinevus nooremate teismeliste ja vanemate teismeliste seotuse väärtustamise skooride vahel oli statistiliselt oluline $t(135) = 6,38$, $p < .001$.

Sugudevahelises võrdluses selgus, et nii poisid kui tüdrukud väärtustavad autonoomsust (poistel $M = 3,3$, $SD = 0,4$, tüdrukutel $M = 3,43$, $SD = 0,3$) enam kui seotust (poistel $M = 3,18$, $SD = 0,5$, tüdrukutel $M = 3,11$, $SD = 0,54$). Tüdrukute jaoks oli autonoomsus olulisem kui poiste jaoks $t(135) = 2,2$, $p = .029$. Lisaks näitas korrelatsioonanalüüs seose suuna erinevust autonoomsuse väärtustamise ja seotuse väärtustamise puhul. Kui poistel oli seos autonoomsuse ja seotuse väärtustamise vahel positiivne ($r = 0,44$, $p < .001$, $n = 60$), siis tüdrukutel oli see seos negatiivne ($r = -0,23$, $p = 0,043$, $n = 77$). Seega, mida kõrgemalt väärtustavad poisid autonoomsust, seda kõrgemalt väärtustatakse ka seotust, samas mida kõrgemalt väärtustavad tüdrukud autonoomsust, seda madalamalt väärtustatakse seotust vanematega (või vastupidi).

Tajutud vanematepoolne aktsepteeritus

Emapoolse aktsepteerituse keskmine skoor oli 84,33 ($min = 46$, $max = 96$, $SD = 10,14$) ning isapoolse aktsepteerituse keskmine skoor oli 82,76 ($min = 29$, $max = 96$, $SD = 12,28$). Esines oluline erinevus tajutud emapoolses aktsepteerituses nooremate teismeliste ($M = 86,9$, $SD = 8,24$) ja vanemate teismeliste ($M = 80,51$, $SD = 11,5$) vahel, $t(135) = 3,78$, $p < .001$ ning tajutud isapoolses aktsepteerituses nooremate ($M = 83,8$, $SD = 13,6$) ja vanemate teismeliste ($M = 79,2$, $SD = 12,7$) vahel, $t(135) = 2,03$, $p = .045$. Nooremad teismelised tajusid nii ema- kui isapoolse aktsepteerituse kõrgema olevat kui vanemad teismelised.

Tajutud vanematepoolne kontrollitase

Tajutud emapoolse kontrollitaseme keskmiseks oli 11,96 ($min = 6$, $max = 19$, $SD = 2,6$) ning tajutud isapoolse kontrollitaseme keskmiseks 12,2 ($min = 5$, $max = 20$, $SD = 3,1$), näitamaks, et vanemad on mõõdukalt kontrollivad- pole ei liialt kontrollivad, ega ka mitte liialt minnalaskvad. Esines statistiliselt oluline erinevus tajutud emapoolses kontrollis tüdrukute ($M = 12,4$, $SD = 2,6$) ja poiste ($M = 11,38$, $SD = 2,3$) vahel, $t(135) = 2,32$, $p = .022$. Veel selgus tulemustest, et kui vanemad tüdrukud tajuvad nii ema- kui isapoolse kontrolli nõrgemana kui nooremad tüdrukud, siis vanemad poisid vastupidiselt tajuvad mõlema vanemapoolset kontrollitaset tugevamana kui nooremad poisid (eriti ema poolset).

Kogu valimi põhine regressioonanalüüs

Kogu valimi põhiselt koostatud lineaarse regressioonanalüüsi mudelis, mille tulemused on välja toodud tabelis 3, oli sõltuvaks muutujaks populaarsuse tase ning sõltumatuteks muutujateks vanusegrupp, sugu, tajutud emapoolse kontrolli tase, tajutud isapoolse kontrolli tase, autonoomsuse väärtustamine, seotuse väärtustamine, tajutud emapoolne aktsepteeritus ning tajutud isapoolne aktsepteeritus. Mudel oli tervikuna statistiliselt oluline ($F(8, 125) = 2.64$, $p < 0,01$) ning kirjeldas 14,5% teismeliste populaarsuse skoori variatiivsusest. Mudelisse sisestatud muutujatest jäi populaarsuse skoori ennustamisel oluliseks autonoomsuse väärtustamine ($B = 0,19$, $p = .04$), mis näitab, et mida olulisemaks peeti autonoomsust, seda kõrgem populaarsuse skoor saadi. Ülejäänud ennustavate muutujate hinnatud parameetrid ei erinenud olulisusnivool $p = 0,05$ nullist.

Tabel 3. Kogu valimi põhine regressioonanalüüs

Muutujad	<i>B</i>	<i>p</i>	<i>SE</i>
Konstant		0,001	1,18
Sugu	0,01	<i>ns</i>	0,17
Vanusegrupp	0,11	<i>ns</i>	0,2
Seotus	0,14	<i>ns</i>	0,2
Autonoomsus	0,19	0,04	0,24
Aktsepteeritus			
Emapoolne	0,19	<i>ns</i>	0,01
Isapoolne	0,07	<i>ns</i>	0,08
Kontrollitase			
Emapoolne	-0,16	<i>ns</i>	0,04
Isapoolne	-0,003	<i>ns</i>	0,3
<i>R</i> ²	14,5 %		
<i>df</i>	124		

Märkus: sõltuvaks muutujaks populaarsuseskoor, *B* = beeta; *p* = usaldusnivoo, *ns* = statistiliselt ebaoluline

Sugude vaheline regressioonanalüüs

Kogu valimi põhises soolises võrdluses lisati mudelisse vanus, tajutud emapoolse kontrolli tase, tajutud isapoolse kontrolli tase, autonoomsuse väärtustamine, seotuse väärtustamine, tajutud emapoolne aktsepteeritus, tajutud isapoolne aktsepteeritus ning poisid ja tüdrukuid vaadeldi eraldi. Poiste puhul oli mudel tervikuna statistiliselt oluline ($F(7, 51) = 4,64, p < .001$) kirjeldades 38,9 % populaarsuse skoorist. Mudelisse sisestatud muutujatest jäi populaarsuse taseme ennustamisel oluliseks tajutud emapoolne aktsepteeritus ($B = 0,5, p = .002$), näitamaks, et mida aktsepteerivam ja vähem tõrjuv on ema, seda populaarsemad on poisid klassikaaslaste seas. Tüdrukute puhul ei olnud mudel statistiliselt oluline ($p = .79$).

Vanusegruppide vaheline seoste analüüs

Mudelisse lisati vanus, sugu, tajutud emapoolne kontrolli tase, tajutud isapoolne kontrolli tase, autonoomsuse väärtustamine, seotuse väärtustamine, tajutud emapoolne aktsepteeritus, tajutud isapoolne aktsepteeritus. Nooremate ja vanemate vanusegruppe

vaadeldi eraldi. Nooremate teismeliste puhul oli statistiliselt olulise mudeli ($F(8, 71) = 4,28, p < .001$) kirjeldusvõimeks 32,6%. Mudelisse sisestatud muutujatest jäid populaarsuse taseme ennustamisel oluliseks tajutud emapoolne aktsepteeritus ($B = 0,54, p < .001$), tajutud emapoolne kontrolli tase ($B = -0,3, p = .031$) ja autonoomsuse väärtustamine ($B = 0,24, p = .026$). Tulemus näitab, et mida aktsepteerivam, vähem tõrjuvam, kuid mida kontrollivam on teismelise ema ning mida enam noorem teismeline väärtustab autonoomsust, seda populaarsem on ta klassikaaslaste seas.

Vaadeldes sugudevahelisi erinevusi nooremate ja vanemate teismeliste puhul, jäi nooremate poiste kohta koostatud mudelis ($F(7, 37) = 5,1, p < .001$), mis kirjeldas ära 53,5% populaarsuse tasemest, oluliseks tajutud emapoolne aktsepteeritus ($B = 0,76, p < .001$), tajutud emapoolne kontrolli tase ($B = -0,52, p = .012$) ning autonoomsuse väärtustamine ($B = 0,32, p = .039$). Tulemuses selgub seega, et mida aktsepteerivam, vähem tõrjuvam, kuid mida kontrollivam on nooremate teismeliste poiste ema ning mida rohkem väärtustavad poisid autonoomsust, seda populaarsem ollakse klassikaaslaste seas. Nooremate teismeliste tüdrukute mudel ($p = .47$) ning vanemate teismeliste poiste ja tüdrukute kohta koostatud mudelid ei olnud statistiliselt olulised (tüdrukutel $p = .64$, poistel $p = .25$).

Vanusegrupe eraldi vaadeldes leiti, et esinevad statistiliselt olulised seosed nooremate teismeliste populaarsuseskoori ning tajutud emapoolse ($r = 0,45, p < .001, n = 82$) ning tajutud isapoolse aktsepteeritusega ($r = 0,28, p = .011, n = 80$). Vanemate teismeliste puhul vanematepoolse aktsepteerituse ja populaarsuse skoori vahelisi seoseid ei leitud.

Arutelu ja järeldused

Antud töö üheks eesmärgiks oli uurida teismeliste tajutud vanematepoolse kohtlemise seoseid teismeliste populaarsusega klassikaaslaste seas. Samuti huvituti sellest, kas teismeliste väärtusorientatsioon on nende populaarsusega seotud. Pöörati tähelepanu ka võimalikele vanusegruppide ja sugudevahelistele erinevustele väärtusorientatsioonis ning suhetes vanemate ja eakaaslastega.

Varasemalt on uuritud vanematepoolse kohtlemise mõju teismeliste suhetele eakaaslastega ning saadud vastuolulisi tulemusi. On nii uurimusi, mille tulemused on näidanud olulisi seoseid vaid ema ja lapse suhte ning populaarsuse vahel (Tamm jt, 2014; Tulviste, 2012) kui ka selliseid, milles on olulisemaks osutunud just isapoolse kohtlemise mõju lapse sotsiaalsele kompetentsusele (Chen jt, 2000). On ka uurimusi, milles mõlemad

vanemad on laste sotsialiseerimisprotsessis oluliseks osutunud (Dekovic & Janssens, 1992; McDowell & Parke, 2009). Käesolevas töös uuritud teismeliste autonoomsuse ning seotuse väärtustamine on näidatud varasemalt mõlemad olevat seotud teismeliste suhetega (Tamm jt, 2016).

De Goede ja teised (2009b) leidsid, et nooremad teismelised tajuvad rohkem vanemlikku tuge kui vanemad teismelised. Käesoleva uurimistöö tulemusena leiti samuti, et nooremad teismelised tajusid oma mõlemaid vanemaid soojemate ning toetavamadena kui vanemad teismelised.

Kui Tulviste ja teised (2016) leidsid, et Eesti emad keskenduvad laste sotsialiseerimisel nii suhetele kui iseseisvusele, siis käesoleva uuringu tulemused näitavad, et kui nooremad teismelised väärtustavad autonoomsust ja seotust üsna võrdväärselt, siis vanemad teismelised väärtustavad nooremate teismelistega võrreldes seotust oluliselt vähem, samas aga autonoomsust sama kõrgelt. See erinevus võib olla tingitud sellest, et teismeea üheks oluliseks arenguosaks on identiteedi areng ning püüd saavutada suuremat iseseisvust, mistõttu väärtustavad vanemad teismelised seotust vanematega vähem kui enda autonoomsust. See võib olla omane ka just sellele teismeea perioodile, pärast mida taas vanematega seotuse väärtustamine sama oluliseks muutub.

Sarnaselt Tamm ja teised (2016) uurimusele leiti, et kui autonoomsuse väärtustamine on seotud paremate suhetega eakaaslastega, siis seotuse väärtustamine on seotud paremate suhetega vanematega. Nooremad teismelised väärtustasid enam seotust kui vanemad teismelised ning tajusid nii ema- kui isapoolset kõrgemat aktsepteeritust. Lisaks selgus tulemustest, et kogu valimi puhul oli kõige olulisemaks populaarsuse variatiivsuse ennustajaks teismeliste autonoomsuse väärtustamine. Kuna tegu oli läbilõikeuuringuga, ei saa aga määrata seose suunda. Nimelt ei saa käesoleva töö tulemused vastata küsimusele, kas autonoomsuse väärtustamine mõjutab teismeliste populaarsust või vastupidi, et need teismelised, kes on klassikaaslaste arvates populaarsemad, väärtustavad enam autonoomsust. Toetudes eelnevalt mainitud tulemustele võib öelda, et hüpotees, mis leiab, et enam väärtustavad teismelised autonoomsust ja seotust, seda populaarsemad on nad ka klassikaaslaste seas, sai osaliselt kinnitust. Seda seetõttu, et vaid autonoomia oli heaks teismeliste populaarsuse ennustajaks.

Käesolevas uurimuses selgus, et kui nooremad teismelised eelistasid heast uudisest ja murest rääkida pigem emale, siis vanemad teismelised rääkisid heast uudisest ja murest pigem

sõpradele. Tulemus on sarnane Furman ja Buhrmester (1992) omale, mille kohaselt neljanda klassi teismelised toetusid enam vanematele ja kümnenda klassi teismelised sõpradele ning De Goede ja teiste (2009a) saadud tulemusele, kus leiti, et vanematepoolne mõju teismelistele vanuse kasvades väheneb, samas kui suureneb sõprade olulisus. Erinevalt Furman ja Buhrmester (1992) tulemusest, milles nooremad teismelised otsisid tuge mõlemalt vanemalt, jäi käesolevas uuringus isa vanemate teismeliste puhul kolmandaks valikuks. Nooremad teismelised rääkisid murest teisena isale, heast uudisest aga teisena sõpradele ning alles siis isale. Tulemustest lähtuvalt võib öelda, et hüpotees, mis väitis, et nooremas teismeeas on olulisem suhe vanematega ning vanemas teismeeas muutuvad teismelise jaoks olulisemaks suhted eakaaslastega, sai osaliselt kinnitust. Nooremad teismelised tajusid enda vanemaid soojemate ja toetavamatena ning toetusid ka ise pigem vanemale (eelkõige emale), samas kui vanemad teismelised väärtustasid enda autonoomsust enam kui seotust vanematega ning toetusid rohkem sõpradele.

Kui varasemalt on Attili ja teised (2010) leidnud, et populaarsuse ennustajaks on ka vanematepoolne kontrollitase, siis käesolev töö sellele kinnitust ei leidnud. Kui Tulviste ja teised (2003) on näidanud, et Eesti emad on oma laste käitumise suhtes üsna kontrollivad, siis käesolev töö ei leidnud ka sellele kinnitust. Nii tajutud ema- kui isapoolne kontrollitase oli mõõdukas, näidates, et vanemad pole ei liialt leebed ega ka väga kontrollivad. Erinevus võis tuleneda ka kasutatud meetodist. Nimelt olid nende uurimuses vastajateks lapsevanemad, käesolevas uurimuses aga hindasid vanematepoolset kontrollitaset teismelised. Tulemustest selgus lisaks, et kui nooremad poisid ja tüdrukud tajusid mõlema vanema kontrollitaset mõõdukana, siis vanemad tüdrukud tajusid mõlema vanemapoolset kontrollitaset nõrgemana, samas kui poisid tundsid vastupidiselt kontrolli tugevamana.

Soolises võrdluses leiti vaid poiste puhul statistiliselt oluline mudel, milles populaarsuse skoori variatiivsuse ennustajaks jäi tajutud emapoolne aktsepteeritus. Tulviste ja Rohner (2010) on leidnud, et tajutud emapoolne aktsepteeritus on ka näiteks poiste psühholoogilise heaolu puhul oluline, aga tajutud isapoolne aktsepteeritus mitte. See võib näidata, et eriti just poiste puhul, on sotsiaalses arengus oluline emapoolne kohtlemine.

Vanusegruppidevahelises võrdluses ennustasid nooremate teismeliste puhul nende populaarsuse skoori variatiivsust tajutud emapoolne aktsepteeritus, tajutud emapoolne kontrollitase ning autonoomsuse väärtustamine. Seega, mida soojem, toetavam ja kontrollivam on ema ning mida enam väärtustab teismeline enda autonoomsust, seda populaarsem on ta klassikaaslaste seas. Vanemate teismeliste puhul statistiliselt olulisi

populaarsuse ennustajaid ei ilmnenud. Lisaks näitas korrelatsioonanalüüs, et noorematel teismelistel esines oluline positiivne seos nii tajutud ema- kui isapoolse aktsepteerituse ja populaarsuse skoori vahel, kuid tajutud emapoolse aktsepteerituse seos populaarsusega oli tugevam. Vanemate teismeliste puhul statistiliselt olulisi seoseid tajutud vanematepoolse kohtlemise ja populaarsuse vahel ei esinenud. McDowell ja Parke (2009) on sarnaselt leidnud, et 4.-5. klass võib olla see vanuseperiood, kus toimub muutus suhetes vanemate ja sõpradega. Nimelt lapsevanema domineeriv roll kahaneb ning sõprade olulisus kasvab. Kuna suurem olulisus on vanematel laste arengus ja sotsialiseerimisel just nooremas eas ning kuna teismeeas on kindlad sõbrad ja sõprusgrupid juba välja kujunenud, ei oma võib-olla vanemad enam vanemate teismeliste populaarsusele otseselt nii suurt mõju. Küll aga võivad populaarsuse ennustamise juures oluliseks muutuda teised tegurid, mis jätkuvalt on olulised uute sõprade leidmisel või vanade sõpradega heade suhete hoidmisel. Headeks populaarsuse ennustajateks on leitud olevat näiteks ekstravertsus (Lubber jt, 2006) ja atraktiivsus (Rosen & Underwood, 2010), tüdrukute puhul kõrgem empaatilisus ja optimism ning poiste puhul madalam ärevusetase ning empaatilisus (Oberle jt, 2010).

Eelnevalt kirjeldatud tulemustele toetudes võib öelda, et hüpotees, mis väidab, et mida enam tajub teismeline vanematepoolset aktsepteeritust, seda populaarsem on ta klassikaaslaste seas, leidis kinnitust vaid osaliselt. Sugudevahelises võrdluses leiti tajutud emapoolne aktsepteeritus populaarsuse ennustajana oluline vaid poiste mudelis ning vanusegruppide vahelises võrdluses oli nooremate teismeliste populaarsuse ennustamisel oluliseks lisaks ka tajutud emapoolne kontrollitase. Nooremate teismeliste puhul esines statistiliselt oluline positiivne seos populaarsuse ja nii tajutud ema- kui isapoolse aktsepteerituse vahel, kuid emaga esinev seos oli tugevam, olles seetõttu paremaks populaarsuse ennustajaks kui tajutud isapoolne aktsepteeritus. Seega, sarnaselt eelnevatele tulemustele (Attili jt, 2010, Gallagher jt, 2015; Tamm jt, 2014), näitas käesolev töö emapoolse, kuid mitte isapoolse kohtlemise olulisust teismelise populaarsusele. Kuna ema on sensitiivsem ja vähem pealetükkivam kui isa (Hallers-Haalboom jt, 2014) ning teismeeas on oluline rõhk just suurema autonoomsuse ja iseseisvuse saavutamisel, siis võib-olla põhineb sellel ka ema olulisus. Eelnevalt on leitud, et isad on sotsiaalse kompetentsuse arengus pigem olulised kui lapsed on nooremas eas ja seda just läbi lastega tegelemise (Jia jt, 2012), samas kui teismeeas on isa ja lapse suhte lähedus teismelise populaarsusega negatiivselt seotud (Tamm jt, 2014, Tamm jt, 2016). Kuna on leitud, et tähtis on just isa ja lapse vaheliste interaktsioonide kvaliteet, mitte nende rohkus

(Huerta jt, 2013), siis sellest lähtuvalt võib olla, et ka teismeeas on oluline just see, kui hästi isaga läbi saadakse, mitte kui tihedalt suheldakse või kui palju koos aega veedetakse.

Käesoleva uurimistöö eeliseks võib pidada seda, et uuriti nii ema- kui isapoolset kohtlemist, mis annab parema ülevaate perekondlikest suhetest. Antud töö uudsuseks oli, et vaadeldi autonoomsuse ja seotuse väärtustamise seoseid populaarsusega eakaaslaste seas, mis andis huvitavaid ja uudseid tulemusi ning täiendas teadmisi teismeeas erinevate perioodi kohta. Lisaks on uurimistöö heaks küljeks see, et teismeliste populaarsuse skoor saadi objektiivselt (teiste klassikaaslaste nominatsioonide läbi) ning mitte läbi enesekohaste hinnangute. Uusi teadmisi andis ka see, et võrreldi kahte vanusegruppi ning poisse ja tüdrukuid.

Käesoleval uurimistööl esineb mõningaid piiranguid, mida peab ka tulemuste tõlgendamisel arvesse võtma. Esiteks on tegemist läbilõikeuuringuga, mistõttu ei saa rääkida seoste põhjuslikkusest. Saamaks aimu seoste suunast, peaks läbi viima longituuduuringu. Selleks, et näha vanemapoolse mõju muutumist lapse vanuse kasvades, võiks tulevikus alustada suhete uurimist juba algkoolist. See annaks parema ülevaate sellest, kuidas ja mis vanuses vanematepoolne mõju suhetele eakaaslastega vähenema hakkab, samas kui eakaaslaste olulisus kasvab. Veel on laste sotsiaalses arengus leitud oluline olevat vanemate omavaheline suhtekvaliteet (Gallagher jt, 2015) ning koostöö laste kasvatamisel (Scrimgeour jt, 2013), mistõttu võiks uurida vanemate omavaheliste suhete mõju teismeliste suhetele. Selleks, et leida, mis ennustab vanemate teismeliste populaarsust, peaks uurimusse lisama veel mõningaid muutujaid, näiteks uurima isiksuseomadusi ja füüsilist atraktiivsust.

Veel võib käesoleva uurimistöö puuduseks olla asjaolu, et klassist saadud valimite suurused varieerusid. Keeruline oli leida õpetajaid, kellel oleks piisavalt aega informeeritud nõusolekulehti korjata ning seejärel ka enda ainetunni aega küsimustike täitmiseks loovutada. Raske oli lisaks leida ka lapsevanemaid, kes oleksid nõus sellega, et nende laps uurimuses osaleks. Arvan, et selle põhjuseks võis olla uurimuse teema. Oli ka noori, kes ei soovinud ise uurimuses osaleda või puudusid küsimustike täitmise päeval koolist. Tänu eelnevale varieerus ühest klassist saadud õpilaste arv ning vaid mõnest klassist täitis küsimustikke enamik klassi õpilastest. Kuna võis juhtuda, et sel päeval puudus koolist või ei soovinud küsimustikke täita just see õpilane, keda nomineeritaks või kes teatud õpilasi nomineeriks, võis see oluliselt mõjutada saadud populaarsuse skoori.

Kokkuvõttes andis käesolev uurimistöö hea ülevaate teismeliste suhetest vanemate ja eakaaslastega. Tulemused kinnitasid ema olulisust noorte teismeliste ning sõprade kasvavat

Teismeliste suhted ja väärtused

olulisust vanemate teismeliste puhul. Lisaks selgus tulemustest, et ema on oluline just poiste sotsiaalses arengus. Nimelt, soe ja toetav suhe emaga on heaks poiste populaarsuse variatiivsuse ennustajaks ning nooremate poiste puhul on lisaks oluline tajutud emapoolne kontrollitase. Veelgi enam, tulemused tõid esile autonoomsuse väärtustamise kui kogu valimi põhiselt olulise populaarsuse ennustaja teismeliste seas. Tulemused näitasid, et teismeliste uurimine on oluline, andes väärtuslikku informatsiooni selle kohta, kes (vanemad või sõbrad) või mis (teismelise väärtused) on teatud arenguperioodil olulised ning millised tegurid sotsiaalset arengut mõjutavad.

Kirjanduse loetelu

- Allen, J., P., Marsh, P., C., Porter, McFarland, F., M., R., & McElhaney, K., B. (2005). The two faces of adolescents' success with peers: adolescent popularity, social adaptation, and deviant behavior. *Child Development, 76(3)*, 747-760.
- Attili G., Vermigli P., & Roazzi A., (2010). Children's social competence, peer status, and the quality of mother-child and father-child relationship. *European Psychologist, 15*, 23-33.
- Brown, G., L., Mangelsdorf, S., C., & Neff, C. (2012). Father involvement, paternal sensitivity, and father-child attachment security in the first 3 years. *Journal of Family Psychology, 26(3)*, 421-430
- Chen X., Liu M., & Li D. (2000). Parental warmth, control, and indulgence and their relations to adjustment in chinese children: a longitudinal study. *Journal of Family Psychology, 14(3)*, 401-419.
- Clark, E., K., & Ladd, G., W. (2000). Connectedness and autonomy support in parent-child relationships: links to children's socioemotional orientation and peer relationships. *Developmental Psychology, 36(4)*, 485-498.
- Collins, W., A., & Russell, G. (1991). Mother-child and father-child relationships in middle childhood and adolescence: a developmental analysis. *Developmental Review, 11(2)*, 99-136.
- De Goede, I., H., A., Branje, S., J., T., Delsing, M., J., M., H., & Meeus, W., H., J. (2009a). Linkages over time between adolescents' relationships with parents and friends. *The Journal of Youth and Adolescence, 38 (10)*, 1304-1315.
- De Goede, I., H., A., Branje, S., J., T., & Meeus, W., H., J. (2009b). Developmental changes in adolescents' perceptions of relationships with their parents. *The Journal of Youth and Adolescence, 38*, 75-88.
- Deković, M., & Janssens, J., M., A., M. (1992). Parents' child-rearing style and child's sociometric status. *Developmental Psychology, 28(5)*, 925-932.
- Dodge, E., A. (1983). Behavioral antecedents of peer social status. *Child Development, 54(6)*, 1386-1399.
- Ehrlich K. B., Dykas M. J., & Cassidy J. (2012). Tipping oints in adolescent adjustment: predicting social functioning from adolescents' conflict with parents and friends. *Journal of Family Psychology, 26*, 776-783.
- Furman, W., & Buhrmester, D. (1992). Age and sex differences in perceptions of networks of personal relationships. *Child Development, 63(1)*, 103-115.

- Gallagher, E., Huth-Bocks, A., & Schmitt, T. (2015). The impact of mothers' relationship quality and parenting on children's peer relationships. *Journal of Family Issues*, 36(3), 421–442.
- Gommans, R. (2010). Sociometric status, peer-perceived popularity, bullying, and psychopathological outcomes: associations and the moderating role of involvement in bullying. 1-24. Kasutatud 12.04.2016: http://files.robgomman.nl/bachelor_scriptie_v1.pdf
- Hallers-Haalboom, E., T., Mesman, J., Groeneveld, M., G., Endendijk, J., J., van Berkel, S., R., van der Pol, L., D., & Bakermans-Kranenburg, M., J. (2014). Mothers, fathers, sons and daughters: parental sensitivity in families with two children. *Journal of Family Psychology*, 28(2), 138-147
- Hartup, W W (1989). Social relationships and their developmental significance. *American Psychologist*, 44(2), 120-126.
- Harwood, R., Miller, S., A., & Vasta, R. (2008). *Child Psychology. Development in a Changing Society*. Fifth Edition. New York: John Wiley & Sons.
- Hetherington, E., M., & Parker, R., D. (1976). *Child Psychology. A Contemporary Viewpoint*. Third Edition. New York: McGraw-Hill.
- Huerta, M., C., Adema, W., Baxter, J., Han, J., Lausten, M., Lee, R., & Waldfogel, J. (2013). Fathers' leave, fathers' involvement and child development: are they related? Evidence from four OECD countries. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, 140. Kasutatud 21.04.2016: <http://dx.doi.org/10.1787/5k4dlw9w6czq-en>
- Ialango, N., S., Vaden-Kieman, N., & Kellam, S. (1998). Early peer rejection and aggression: longitudinal relations with adolescent behavior. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 10(2), 199-213.
- Inguglia, C., Inguglia, S., Liga, F., Lo Coco, A., & Lo Cricchio, M., G. (2015). Autonomy and relatedness in adolescence and emerging adulthood: relationships with parental support and psychological distress. *Journal of Adult Development*, 22(1), 1-13.
- Jia, R., Kotila, L., E., & Schoppe-Sullivan, S., J. (2012). Transactional relations between father involvement and preschoolers' socioemotional adjustment. *Journal of Family Psychology*, 26(6), 848-857.
- Kagitcibasi, C. (2005). Autonomy and relatedness in cultural context: implications for self and family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(4), 403-422.
- Kagitcibasi, C. (2013). Adolescent autonomy-relatedness and the family in cultural context: what is optimal? *Journal of Research on Adolescence*, 23(2), 223-235.

- Keller H. (2016) Psychological autonomy and hierarchical relatedness as organizers of developmental pathways. *The Royal Society*, 371(1686). Kasutatud: 02.04.2016: <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2015.0070>
- Keller, H., Lamm, B., Abels, M., Yosi, R., Borke, J., Jensen, H., & Chaudhary, N. (2006). Cultural models, socialization goals, and parenting ethnotheories- a multicultural analysis. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37(2), 155-172.
- Kordi, A. (2010). Parenting attitude and style and its effect on children's school achievements. *International Journal of Psychological Studies*, 2(2), 217- 222.
- Ladd, G., W. (2005). *Children's peer relations and social competence. A century of progress.* USA: Vail-Ballou Press.
- Lila, M., Garcia, F., & Gracia, E. (2007). Perceived paternal and maternal acceptance and children's outcomes in Colombia. *Social Behavioral and Personality*, 35(1), 115-124.
- Lubber, M., J., Vand Der Werf, M., P., C., Kuyper, H., & Offringa, G., J. (2006). Predicting Peer Acceptance in Dutch Youth. A Multilevel Analysis. *The Journal of Early Adolescence*, 26 (1), 4-35.
- McDowell D. J., & Parke R. D., (2009). Parental correlates of children's peer relations: an empirical test of tripartite model. *Developmental Psychology*, 45(1), 224-235.
- Newton, E. K., Laible, D., Carlo, G., Steele, J. S., & McGinley, M. (2014). Do sensitive parents foster kind children, or vice versa? Bidirectional influences between children's prosocial behavior and parental sensitivity. *Developmental Psychology*, 50(6), 1808-1816.
- Nixon, E., Greene, S., & Hogan, D. (2012). „Like an uncle but more, but less than a father“- Irish children's relationships with nonresident fathers. *Journal of Family Psychology*, 26(3), 381-390.
- Oberle, E., Schonert-Reichl, K., A., & Thomson, K., C. (2010). Understanding the link between social and emotional well-being and peer relations in early adolescence: gender-specific predictors of peer acceptance. *The Journal of Youth and Adolescence*, 39(1), 1330-1342.
- Ollendick, T., H., Weist, M., D., Borden, M., C., & Greene, R., W. (1992). Sociometric status and academic, behavioral, and psychological adjustment: a five-year longitudinal study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 60(1), 80-86.
- Raby, K., L., Lawler, J., M., Shlafer, R., J., Hesemeyer, P., S., Collins, W., A., & Sroufe, L., A. (2015). The interpersonal antecedents of supportive parenting: prospective, longitudinal study from infancy to adulthood. *Developmental Psychology*, 51(1), 115-123.

- Rohner, R., P. (2005). Parental acceptance-rejection/control questionnaire (PARQ/control): test manual. In R. P. Rohner & A. Khaleque (Eds.), *Handbook for the study of parental acceptance and rejection* (pp. 137-186). Storrs, CT: Rohner Research.
- Rosen, L., H., & Underwood, M., K. (2010). Facial attractiveness as a moderator of the association between social and physical aggression and popularity in adolescents. *Journal of School Psychology, 48*(4), 313-333.
- Roosna, R. (2013). Peresuhete seosed depressiivsuse ja ärevusega 11-14-aastastel lastel: 3-aastane longituuduuring. *Magistritöö*. Psühholoogia Instituut: Tartu Ülikool.
- Schwarz, B., Mayer, B., Trommsdorff, G., Ben-Arieh, A., Friedlmeier, M., Lubiewska, K., Mishra, R., & Peltzer, K. (2011). Does the importance of parent and peer relationships for adolescents' life satisfaction vary across cultures? *The Journal of Early Adolescence, 32*(1), 55-80.
- Scrimgeour, M., B., Blandon, A., Y., Stifter, C., A., & Buss., K., A. (2013). Cooperative coparenting moderates the association between parenting practices and children's prosocial behavior. *Journal of Family Psychology, 27*(3), 506-511.
- Sentse, M., & Laird, R., D. (2010). Parent-child relationships and dyadic friendship experiences as predictors of behavior problems in early adolescence. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 39*(6), 873-884.
- Slater, A., & Bremner, J., G. (2004). *An Introduction to Developmental Psychology*. UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Tamm, A., Kasearu, K., & Tulviste, T. (2014). The role of family in adolescents' peer acceptance. *Personal Relationships, 21*, 420-432.
- Tamm, A., Kasearu, K., Tulviste, T., & Trommsdorff, G. (2016). The importance of parent-child relationship quality for Estonian, German, and Russian adolescents' peer acceptance. [avaldamata käsikiri].
- Tulviste, T. (2012). Perceived parental acceptance, father's involvement and the psychological adjustment, depression, and alcohol use of estonian adolescents. In Karen J. Ripoll-Núñez, Anna Laura Comunian, and Carrie M. Brown, Eds. *Expanding Horizons: Current Research on Interpersonal Acceptance*, pp. 77-90. Boca Raton, Florida: BrownWalker Press.
- Tulviste, T., Mizera, L., & De Geer, B. (2012). Socialization values in stable and changing societies: a comparative study of Estonian, Swedish, and Russian Estonian mothers. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 43*, 480-497.
- Tulviste, T., Mizera, L., De Geer, B. & Tryggvason, M.-T. (2003). A comparison of Estonian,

Swedish, and Finnish mothers' controlling attitudes and behavior. *International Journal of Psychology*, 38(1), 11–18.

Tulviste, T., & Rohner, R., P. (2010). Relationships between perceived teachers' and parental behavior and adolescent outcomes in Estonia. *Cross-Cultural Research*, 44(3), 222-238.

Tulviste, T., & Tamm, A. (2014). Value priorities of early adolescents. *Journal of Adolescence*, 37, 525-529.

Tõugu, P., Tulviste, T., Schröder, L., Keller, H., & De Geer, B. (2011). Socialization of past event talk: cultural differences in maternal elaborative reminiscing. *Cognitive Development*, 26, 142-154.

Verschueren, K., & Marcoen, A. (2002). Perceptions of self and relationship with parents in aggressive and nonaggressive rejected children. *Journal of School Psychology*, 40(6), 501-522.

Wicks-Nelson, W., Kail, R., V., & Liebert, R., M. (1986). *Developmental Psychology*. Fourth Edition. USA: Prentice-Hall.

Lisad

Lisa 1. Üldandmete leht ja sotsiomeetria ülesanne

Järgnevalt palun Sul vastata mõnele küsimusele:

Mis on Sinu nimi? Eesnimi ..... Perekonnanimi.....

Kui vana Sa oled? ..... aastane

Mitmendas klassis Sa käid? ..... klassis

Sugu. Poiss / tüdruk

Kui Sul on sünnipäev ning Sa saad sinna kutsuda enda 3 klassikaaslast, **kes täna koolis on ja KA seda küsimustikku täidavad**, siis Sa kutsuksid (kirjuta eesnimi ja perekonnanimi):

1. ....
2. ....
3. ....

Lähte hetkel klassis viibivate õpilastega matkama ning peate moodustama neljased grupid. Nimeta 3 **täna koolis viibivat** klassikaaslast, **kes KA seda küsimustikku täidavad**, kelle valiksid enda gruppi (kirjuta nende ees- ja perekonnanimi).

1. ....
2. ....
3. ....

Tõmba ring ümber järgnevalt kõige õigemale vastusevariandile või kui nende hulgas ei leidu kõige õigemal, kirjuta „muu“ alla endale sobiv vastusevariant. **Vali üks!**

Kui Sul on mure, kellele räägid sellest esimesena? Emale, isale, sõbrale, muu .....

Kui Sul on hea uudis, kellele räägid sellest esimesena? Emale, isale, sõbrale, muu .....

Aitäh ! ☺

Tänuõnad

Täna oma juhendajaid Anni Tamme ja Tiia Tulvistet, kes olid seminaritöö valmimisel suureks toeks, motiveerides, innustades ning julgustades kogu töö valmimise ajal, andes häid ideid, julgustavat tagasisidet ning leides alati aega, et minu töö valmimise protsessiga kursis olla. Aitäh teile!

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele. Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Alice Rimmel